

א. הקדמה

מכון ון ליר בירושלים משמש חממה לפיתוח רעיונות יצירתיים ואסטרטגיות חדשניות להתמודדות עם משברים חברתיים, לחיזוק החברה האזרחית ולטיפול שיתוף פעולה חוצה גבולות. בראשית 2008 הוקם במכון "הפורום לסביבה וקיימות אזרית" תחת המטרייה "שכנים בים התיכון".¹ הפורום הציב לעצמו כמה מטרות: לפתח חשיבה אזרית על סביבה וקיימות (sustainability), מתוך הבנה כי נושאים אלה הם חוצי גבולות מטבעם ומחייבים שיתוף פעולה ותכנון אזורי; להביא את הנושא הסביבתי לקדמת המשא ומתן המדיני באופן שיתרום לקידומו בדרכים שונות; וליזום שיתוף פעולה אזורי בפרויקטים סביבתיים.

במסגרת הפורום פועלות קבוצות דיון שונות שבהן משתתפים יותר משמונים ישראלים ופלסטינים – אנשי אקדמיה מתחומי ידע מגוונים, פעילי שטח ואנשי ממשל. המגמה היא להרחיב את הדיון ולכלול בו גם מומחים מארצות אחרות באזור, ולהיעזר בחוקרים מרחבי העולם שעוסקים הקשר בין סביבה לקונפליקטים, לקיימות ולתהליכי שלום. מפגשי הקבוצות, כפי שהעידו חבריהן, הציבו למשתתפים אתגר אינטלקטואלי והביאו לשינויי תפיסה אצל רבים מהם. בקבוצת דיון אחת, שבה מתמקד דוח זה, משתתפים נציגים מארגוני שלום, ארגוני זכויות אדם וארגונים סביבתיים ישראליים, במטרה לפתח דיון וחשיבה פנים-ישראליים על הקשר בין התהליך המדיני לבעיות סביבה ולקדם שיתוף פעולה בין הארגונים בתחומים אלו – בתוך הקו הירוק ומעבר לו. מדיוני הקבוצה התבררו מורכבותו של הקשר בין הנושאים והצורך לפתח חשיבה כוללת של ארגוני החברה האזרחית בשני כיוונים מרכזיים:

1. שילוב נושא הסביבה בשיח המדיני-פוליטי, בהיותו גורם חוצה גבולות היכול לתרום ליצירת אמון ולקידום תרבות של שלום.
2. קירוב התנועה הסביבתית-חברתית בישראל לנעשה בשטחים הפלסטיניים ויצירת שיתוף פעולה עם ארגוני סביבה הפועלים בהם.

קבוצה שנייה בפורום עוסקת בהיבטים תיאורטיים של המושג "קיימות אזרית" ובניסיון לפתח חזון סביבתי אזורי משותף; קבוצה שלישית מורכבת מפעילים צעירים, אנשי שטח, והיא מבקשת לקדם פרויקטים סביבתיים משותפים; וקבוצה רביעית מפתחת ראייה אזרית בנושא הפקת אנרגיה חלופית ממקורות טבעיים. קבוצות דיון נוספות יתחילו לפעול בשנת 2010.

הדוח שלפניכם פותח צוהר לחשיבה המשלבת שני נושאים מורכבים מאין כמותם – הסביבה ויישוב סכסוכים מדיניים (ובפרט הסכסוך הישראלי-פלסטיני), נושאים שכל אחד מהם זוכה לעיסוק נרחב בפני עצמו. השילוב בין השניים, במיוחד באזורנו, הוא החידוש בו. הוא נועד לעוסקים בפועל בשני התחומים, לחוקרים ולאלו המתעניינים בהם ורוצים לקבל סקירה כללית וראשונית על עשיית שלום באמצעות הסביבה (Environmental Peacemaking/Peacebuilding) וללמוד מעט על מורכבות הנושא המתפתח.

בחלקו הראשון של הדוח נציג את המסגרת התיאורטית והמושגית של הפורום לסביבה וקיימות אזרית. נתחיל במבוא המתאר את הקשר בין סביבה לשלום ולפתרון סכסוכים. זהו

¹ "מטרייה" הוא מונח שאימץ מכון ון ליר לכינוי תחומי הפעילות הראשיים בו. על מטריית "שכנים בים התיכון" ראו בהרחבה באתר המכון, <http://www.vanleer.org.il/heb>

נושא חקר מתפתח בעולם, אך הוא עדיין בחיתוליו בארץ ובאזור; לאחר מכן נצביע על מקומם של נושאים סביבתיים בהסכמים מדיניים שהושגו בעשור האחרון במזרח התיכון, שחלקם מיושמים וחלקם נותרו על הנייר. בחלק השני יתוארו דיוני קבוצת ארגוני הסביבה, השלום וזכויות האדם, ויפורטו הסוגיות והתובנות שעלו מהם. נציין כמה נושאים שנדונו במפגשי הקבוצה ונפרט את המסקנות המרכזיות שעלו מהם.